O PRIMĂ SINTEZĂ MONOGRAFICĂ DESPRE PAVEL CHIHAIA

Gabriel HASMAȚUCHI

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

gabriel.hasmatuchi@ulbsibiu.ro

Title: “A first monograph synthesis on Pavel Chihaia”

Abstract: Despite of some whiffs of degradation that we breathe every day, we rejoice, sometimes feeling the scent of the air filled with cultural facts that deserve our consideration. Such success belongs to the writer and Professor Ovidiu Pecican, who wrote a paper on a genuine scholar Pavel Chihaia (1922-2019), an intellectual noteworthy not only for his research, but also an author of a praiseworthy moral character.

Keywords: *Pavel Chihaia; historian; Middle Age; monograph; synthesis; Ovidiu Pecican;*

În pofida unor miasme pe care le inspirăm zilnic, avem bucuria, uneori, de a ni se înmiresma aerul cu fapte de cultură ce merită o atenție cuvenită. O astfel de reușită îi aparține scriitorului și profesorului universitar Ovidiu Pecican, care semnează o lucrare¹ despre un cărturar autentic: Pavel Chihaia (1922-2019), un intelectual nu doar vrednic de remarcat pentru cercetările sale, cât și pentru merituosul său profil moral.

Aplecarea metodică asupra operei lui Pavel Chihaia își are originea, la Ovidiu Pecican, într-un „îmbold mai vechi” (p. 9). Perspectiva cercetării îmbrățișate de monograf se înscrie în spiritul unei sinteze asupra biografiei intelectuale a scriitorului și istoricului Pavel Chihaia. Inițiativa stă sub semnul curajului și iese din tipar: „Se preferă, în general, în aulele academice sau în turnurile de fildeș ale autorilor activi evaluarea unor epoci și a unor personalități mai îndepărtate. Cu niciun chip, deocamdată, nu sunt aduși în discuție autorii demni de o tratare sintetică, dar și suficient de amplă, în același timp, care sunt încă în viață. Pudoare? Nesiguranță în fața ochiului critic al celor discutați?”². Menționăm că în momentul apariției acestei cărți medievistul Pavel Chihaia era încă în viață. Este adevărat, există pentru foarte mulți cercetători o rețineră în judecarea operei unui contemporan din preajmă, mai ales pentru că dincolo de o anumită pudoare trebuie să lași garda orgoliului jos, să te smerești intelectual fără a prejudicia atitudinea critică pe care trebuie să o profesezi. Înscriș, așadar, pe făgașul obiectivității, Ovidiu Pecican alternează cu măiestrie vocile, pe a istoricului și pe a sa, și realizează un autentic profil cultural al celui ce a scris *Blocada* și *Tradiții răsăritene și influențe occidentale în Țara Românească*.

Pavel Chihaia a urcat pe scena culturii ca scriitor. A fost, la început, atras de teatru și de arta romanului. În 1945, debutează cu piesa *În farmecul nopții*,

¹ Ovidiu Pecican, *Pavel Chihaia: aventurile vocației*, Editura MEGA, Cluj-Napoca, 2018, 268 p.

² *Ibidem*.

iar în 1947 publică *Blocada*. Schimbările politice din România, care au avut ca efect instaurarea regimului comunist, aveau să-i schimbe destinul: „[...] din aprilie 1948, cenzura comunistă îi interzice romanul în librării și, parcă și mai mult, îl <<afundă>> pe Pavel Chihaia într-o altă etapă a existenței sale, aceea a unui proletarizat forțat”³. Apoi, pentru tânărul Chihaia vin 12 ani în care este marginalizat ca urmare a faptului că avea o atitudine vădit anticomunistă⁴. Este arestat de câteva ori și scapă din lipsă de probe⁵. Peste un deceniu, „își va câștiga existența prin munci necalificate, de zidar, caloriferist, de om de serviciu la Policlinica de Copii din București sau, în cel mai bun caz, de figurant la Teatrul Tineretului din Capitală, ceea ce era, oricum, ceva mai apropiat de cadrul său intelectual”⁶.

Anul 1958 este crucial pentru Pavel Chihaia, deoarece a fost angajat la Institutul de Istoria Artei din București, condus la acea vreme de George Oprescu, cel care i-a fost profesor în anii studenției: „În noua calitate, cea de cercetător și cu un efort apreciabil și continuu, Pavel Chihaia și-a clădit o carieră, dar și un nume distinct, în cercetarea istoriei medievale românești, publicând mai multe lucrări relevante și numeroase studii despre arta medievală din Țările Române între secolele XIV și XVI [...]”⁷. Vorbim, aici, de o contribuție sub semnul excelenței, despre un model de cărturar ce nu și-a trădat menirea și s-a afirmat chiar și în condiții istorice stânjenitoare.

Ovidiu Pecican îl situează pe Pavel Chihaia în galeria personalităților românești cu „vocații plurale”, având ca punct de plecare în cultura română pe cronicarul Miron Costin⁸. Proiectul personal de dezvoltare ca scriitor a stat, de fapt, la baza formării lui P. Chihaia. Nu trebuie uitat că în 1945 a obținut o diplomă de licență în Litere. După cum observă O. Pecican, în această etapă cele care primează sunt preocupările artistice: „Din generația tinerilor care în perioada celui de-al Doilea Război Mondial au ajuns la vârsta studenției, Pavel Chihaia se remarcă prin pasiunile plurale pentru poezie, muzică, literatură și plastică. Este vorba despre o polivalență destinată, într-un fel sau altul, valorificării pe plan artistic, nu științific”⁹. Literatura îi oferă pretextul lui Pavel Chihaia, după instaurarea comunismului, de a evada într-o lume doar a sa. A scris, în acei ani, încă un roman, *Hotarul de nisip*, pe care nu l-a considerat drept o reușită¹⁰ și a tradus, printre altele, poemele lui P. B. Shelley¹¹, însă nu a mai năzuit la publicarea beletristicii tocmai pentru a evita compromisurile. În cadrul unui dialog cu Daniel Nicolescu, mulți ani mai târziu, Pavel Chihaia mărturisește că „După lunga vacanță de 12 ani în care nu am putut publica, am renunțat definitiv la literatură (deoarece era vizată de culturnicii

³ Ghizela Cosma și Ioan Tomoiagă, „Pavel Chihaia – Bio-bibliografie. Biografie”, în Ovidiu Pecican, *op. cit.*, pp. 205-209.

⁴ *Ibidem*, p. 206.

⁵ *Ibid.*

⁶ *Ibidem*, p. 207.

⁷ *Ibid.*

⁸ Ovidiu Pecican, *op. cit.*, p. 13.

⁹ *Ibidem*, p. 15.

¹⁰ Ghizela Cosma și Ioan Tomoiagă, *op. cit.*, p. 207.

¹¹ Ovidiu Pecican, *op. cit.*, p. 21.

de la noi drept mijloc de propagandă marxistă), îndreptându-mă spre un teren de cercetare protejat prin natura lui de aceste infiltrări: cultura medievală”¹².

Ceea ce nu-i reușește pe plan literar, îi va izbuti prin cercetarea istoriei și a mentalității medievale alături de echipa care-l acceptase fără rezerve la Institutul de Istoria Artei. Cei pe care i-a avut aproape, în acea perioadă, au fost Emil Lăzărescu, Maria Ana Musicescu (p. 17), Sorin Ullea și Vasile Drăguț. (p. 43) În intervalul 1958 și 1972, cercetările efectuate de Pavel Chihaia s-au desfășurat într-un climat cât de cât favorabil, însă după acest din urmă an istoriografia va avea de suferit din cauza unei decizii luate de C.C. al P.C.R., prin care se stabileau noi cerințe de scriere a istoriei și se impuneau plafoane de publicare pentru istorici, nu mai mult de o lucrare pe an¹³. Cu toate opreliștile, Pavel Chihaia nu a renunțat la proiectele sale. Scrie și publică luând în calcul și înscrierea la studii de doctorat în străinătate, ceea ce va reuși să facă în anul 1971. Chiar dacă, în 1978, cercetătorul pleacă definitiv din țară, reținem de la Ovidiu Pecican că Pavel Chihaia „a aparținut acelei pleiade de istorici români activi în comunism care, în pofida tabuurilor și a interdicțiilor dictate de linia ideologică oficială și atent supravegheate de cenzură, a făcut un alt fel de istorie”¹⁴, care avea să-l propulseze în rândul istoricilor importanți de la noi și din străinătate.

Destoinic, „profund pios” și autodidact, Pavel Chihaia își proiectează cercetări ample asupra mentalităților politice din Țara Românească din sec. al XVI-lea, mai cu seamă. Situat în contra curentului ideologic, își manifestă deschiderea pentru teme religioase, care prezintă și riscul nerezolvării lor, însă nu se abate de la traiectoria pe care s-a înscris. Spiritul „aventurii” cărturărești l-a cuprins pe deplin. Redăm, în acest sens, un pasaj subliniat de exegetul Ovidiu Pecican prin care medievistul își dezvăluie preferința investigativă: „am acordat mai multă importanță descoperirilor cu caracter nepremeditat, în care aventura spirituală a jucat un rol important”¹⁵. Cu toate acestea, itinerariul științific al lui P. Chihaia era foarte bine trasat. Documentarea istoricului era profundă, iar conexiunile între surse îl conduc la rezultate inedite.

Venind dinspre psihocritică, Ovidiu Pecican consideră că „În cazul lui Pavel Chihaia însă, mitul personal a condus la rezultate valoroase, omologate științific. Contribuțiile lui referitoare la mitul lui Negru Vodă, la bisericile de la Curtea de Argeș și de la Câmpulung Muscel, cele referitoare la primele reședințe voievodale ale Țării Românești și la primii dinști atestați istoric cu certitudine din aceste centre sunt de cea mai mare importanță”¹⁶. Toate acestea nu sunt decât veritabile „revelații istorice”, prin care se reliefează „dimensiunea spirituală a cercetării științifice”, potrivit viziunii lui P. Chihaia, un spirit asemănat de monograf cu Heinrich Schliemann (pp. 62-64), căci preferă să se situeze „într-un orizont al misterului”, asaltând, după cum deseori o spune, marile teme ale generației sale: „creație, dragoste, moarte, viață postumă”. (p. 75) „Ceea ce dorea să exploreze,

¹² Apud O. Pecican, p. 16.

¹³ Ovidiu Pecican, op. cit., p. 126.

¹⁴ *Ibidem*, p. 27.

¹⁵ Apud O. Pecican, p. 50.

¹⁶ Ovidiu Pecican, op. cit., p. 59.

deci, Pavel Chihaia, pornind de la expresiile artistice din spațiul românesc și de abordarea comparatistă a acestora, erau marile teme, temele universale. [...] între aici și dincolo, între microcosm și macrocosm”¹⁷.

În anul în care Pavel Chihaia începe să lucreze la Institutul de Istoria Artei, trupele sovietice se retrag din România. Șase ani mai târziu, în 1964, au loc mai multe evenimente care scot România din sfera de influență directă a Moscovei. (pp. 81-85) În acest interstițiu, istoricul P. Chihaia izbutește să se afirme și își publică contribuțiile în periodice importante. (pp. 86-92). Ovidiu Pecican observă, de altfel, că Pavel Chihaia între 1966 și 1968 „a explorat mai cu seamă reședințele domnești inițiale ale Țării Românești, Câmpulung și Curtea de Argeș”¹⁸. Între 1969 și 1971, cercetările istoricului se răsfrâng asupra domnitorului Neagoe Basarab și asupra cărții sale de *învățăture* către fiul său Teodosie, iar în următorii, până în 1973, face studii doctorale „pe tema reprezentării tombale *in transi*” (p. 92), care se finalizează cu o lucrare intitulată *Imortalité et décomposition dans l'art du Moyen Age*. (p. 120) De luat în considerare sunt și direcțiile de cercetare ce vizează „Interferențele culturale Est-Vest” și instituirea unei noi linii comparatiste, plecând de la veșminte și monede (p. 10).

Deplasările în Occident îi oferă istoricului prilejul de a vizita orașe din Elveția, Italia și Franța, să se documenteze și să stabilească legături cu diverși cercetători, pentru ca în final să fie acceptat ca student doctorand la Sorbona, sub coordonarea științifică a profesorului Louis Grodecki (1910-1982), la propunerea profesorului Louis Hautecoeur (1884-1973)¹⁹. După izbânda pariziană, Pavel Chihaia revine în România și publică, până la plecarea definitivă din țară, trei cărți de referință pentru studiul istoriei medievale românești și universale (*Din cetățile de scaun ale Țării Românești*: 1974, *De la Negru Vodă la Neagoe Basarab. Interferențe literar-artistice din cultura românească a evului de mijloc*: 1976), chiar dacă începând cu 1974 „politica decide trecutul”. (pp. 126-140), în condițiile în care simte că este „un exilat interior”, pentru ca după „fuga” în Occident să devină, spune Ovidiu Pecican, „un autentic auto-exilat politic”, la Radio „Europa liberă”²⁰.

După părăsirea României, Pavel Chihaia publică și alte lucrări prin care se remarcă, însă după cum constată O. Pecican, istoricul face „un salt de la studiu la eseu, chiar și la narațiunea cu caracter memorialistic, evidențiind același mod de detașare față de procedurile erudite [...] Este o etapă de filtrare și decantare, de eliberare a gândirii din chingile demonstrațiilor riguroase, când se preferă evidențierea unei linii de forță în locul obsesivei griji de a stabili faptele necunoscute ori contextele imediate ale acestora”²¹, o abordare care-l apropie, într-un anumit fel, de Nicolae Iorga (p. 173). Istoricul O. Pecican detectează o perspectivă blagiană în maniera de interpretare a trecutului de către P. Chihaia, o abordare prezentă și la alți gânditori români, precum Vasile Băncilă, Mircea Eliade, Constantin Noica și Sandu

¹⁷ *Ibidem*, p. 75.

¹⁸ *Ibidem*, p. 91.

¹⁹ *Ibidem*. Vezi „Un doctorat parizian”, pp. 116-126.

²⁰ *Ibidem*, p. 148.

²¹ *Ibid.*, p. 172.

Tudor²², doar că „Sensibilitatea lui Pavel Chihaia se dovedește, deci, receptivă mai cu seamă la adresa tradiției și a continuităților, atitudine dezvoltată, cu siguranță, și ca un răspuns la iconoclasmul radical al comunismului internaționalist și ateu, dar și în urma frecventării asidue și minuțioase a tezaurului moștenit de la cei din vechime”²³. Această perspectivă avea să-l conducă pe Pavel Chihaia la ideea că în Țările Române au avut loc două Prerenașteri, prima între domnia lui Neagoe Basarab și Radu de la Afumați (sec. XVI) și a doua în vremea lui Matei Basarab (sec. XVII), așa cum s-au petrecut lucrurile și în Apus, în Imperiul Carolingian (sec. VIII) și în Sudul Franței (sec. XII)²⁴. Spre deosebire de Occident, în spațiul românesc putem vorbi, după cum afirmă Pavel Chihaia, de o Renaștere autentică abia în anul 1848.

Contribuțiile lui Pavel Chihaia la studiul istoriei sunt, fără nicio îndoială, remarcabile. Pe lângă acestea, istoricul a dat dovadă și de o probitate morală ce poate fi un bun exemplu pentru tinerii de astăzi. Activitatea sa de cercetător și civismul său de la Radioul „Europa liberă” îl evidențiază ca reper etic și îi impun modul „de lucru meticulos, atent să pună la treabă orice detaliu al cunoașterii, într-o manieră deplin formată și creatoare, originală. Este vorba despre ceea ce se cuvine numit de aici înainte <<stilul Chihaia>>”²⁵.

Cu *Pavel Chihaia: aventurile vocației*, Ovidiu Pecican nu doar că ni-l redă pe istoricul, scriitorul și publicistul de odinioară, nu doar că ne pune la dispoziție cheile înțelegerii scrierilor sale, ci ne înscrie cultural în normalitate. Da, e firesc să ne prețuim conaționalii care sunt, cum ar spune C. Noica, oameni deplin ai culturii noastre. A scrie o monografie despre un contemporan meritoriu nu înseamnă că prin acest act ne declarăm vasalitatea în fața unei astfel de personalități. E vorba, de fapt, de un act de curaj și de onestitate științifică. Această sinteză semnată de Ovidiu Pecican, la rândul său un istoric cu multiple vocații: prozator, eseist, critic literar, poet și scenarist, ni-l înfățișează pe Pavel Chihaia întocmai așa cum a fost. Vorbim despre o carte-document, care va fi de acum înainte o lucrare de referință.

²² *Ibidem*, p. 176.

²³ *Ibid.*, p. 181.

²⁴ *Ibidem*, pp. 182-193.

²⁵ *Ibidem*, p. 200.